
RASPRAVE I ČLANCI

Originalni naučni rad
UDK – 1(091) : Platon

BORIS MILOSAVLJEVIĆ

PLATONOVA TEORIJA NAČELA*

Samo kada ne bi postojali podaci o nepisanom učenju, mogli bismo da previdimo značaj indirektno tradicije i da se zadržimo na tumačenju Platonovog učenja utemeljenom u Šlajermaherovim radovima¹. Međutim, s obzirom na nerazdvojivu vezanost nepisanog učenja kako za dijaloge tako i za razumevanje Aristotelove kritike Platonove filozofije, takav postupak bi se pokazao nedovoljnim i anahronim. Pošto nema sumnje u postojanje dva sloja Platonovog učenja – usmenog i pismenog, jedini hermeneutički opravdan pristup mora da obuhvati kako Platonove spise i kontekst njihovog nastanka tako i uzajamni odnos direktne i indirektno tradicije. Zato celina Platonovog učenja može jedino da se razumeva

* Ovaj rad je deo istraživanja prijavljenog u Institutu za filozofiju pod nazivom "Platonovo nepisano učenje" i prethode mu poglavlja o presokraskim izvorima za nepisano učenje, tumačenja određenih dijaloga i drugih svedočanstava o celini Platonovog učenja, sa analizama najvažnijih pojmova vezanih za probleme teorije ideja i teorije načela.

1 Iako je razlika između pisanog i nepisanog učenja postala aktuelna tek u novije vreme, diskusije i kontroverze u vezi sa adekvatnim tumačenjem Platonovog učenja imaju dugu istoriju. Presudan uticaj na isticanje značaja direktne tradicije (dijalozi) nad indirektnom (nepisano učenje) imao je metod analize forme (Formanalyse) rasprostranjen u interpretaciji klasičnih filologa. Šlajermaher (Schleiermacher) je, insprisan romantičarskim naglašavanjem važnosti dijaloga kao takvog, usmerio interpretaciju Platonovog učenja isključivo prema pisanom predanju. Kasniji istraživači i istoričari filozofije (Zeller, Cherniss) kanonizovali su njegov pristup čime je on postao opšteprihvaćen i merodavan za tumačenje Platonovog učenja. Sa druge strane, međutim, izuzetno duboke uvide i analize nepisanog učenja dali su u Engleskoj Jackson (1882) i u Francuskoj Robin (1908). Nakon prvog svetskog rata, izraženo naglašavanje političkog aspekta Platonove filozofije pokrenuto je Vilamovicevim (Wilamowitz) studijama čiju su intenciju pratili mnogi nemački tumači. Istovremeno sa ovom interpretativnom tendencijom, pojavilo se i odbacivanje svake mogućnosti tumačenja Platonove misli kao sistemске filozofije (Paul Natorp, Nikolai Hartmann). Ponovni interes za metodu tumačenja Platonove filozofije postao je uočljiv tokom šezdesetih godina. Jedna grupa istraživača smatra da su svedočanstva o nepisanom učenju nedovoljna i nepouzdana (Vlastos, von Fritz, Voigtlander, Tigerstedt, Wieland i Patzig) dok druga grupa autora (Krämer, Gaiser, Dirlmeier, Szlezák, Graeser, Gadamer, Findlay i dr.) tvrdi da je celinu Platonovog učenja moguće razumeti samo uz pomoć svedočanstava iz indirektno tradicije.

iz celine izvora kojima danas raspolažemo. Pošto je doksografska tradicija ponudila samo sistematizovane rezultate, metodologija nepisanog učenja mora da bude rekonstruisana uz pomoć načina razmišljanja detaljno iznesenog u dijalozima. Međusobno nadopunjavanje direktne i indirektno tradicije tako omogućuje da se u okviru nepisane teorije načela sagleda do krajnjih granica konsekventno izvedena Platonova dijalektika. Za razliku od dijaloga gde se uvek iznosi poseban problem iz nekog precizno određenog aspekta, svedočanstva o nepisanom učenju omogućuju da se vidi teorijska konstrukcija Platonove filozofije u celom njenom jedinstvu². Tako se dobija nova osnova za interpretaciju Platonove filozofije i na novi način se postavlja problem njenog utemeljenja. Pored hermeneutičke opravdanosti ovakvog pristupa, razumevanje kritičkog preispitivanja teorije ideja u Akademiji, posvedočenog u *Parmenidu*, *Metafizici*, i poznijim izveštajima, omogućuje drugačije od uobičajenog tumačenja Platonove filozofije, što ima širu važnost za istoriju filozofije jer vodi preutemeljenju platonizma čiji je uticaj bio izuzetno važan za razvoj celokupne evropske filozofske tradicije³.

Kritika teorije ideja razvijena u *Parmenidu* ukazala je na manjkavosti i nedovoljnost do tada sistematizovanog učenja. Upravo izvođenje krajnjih konsekvenci teorije ideja, uključujući najrazličitija pitanja ontološkog odnosa između jednog, ideja i čulnog mnoštva, prouzrokovalo je u Akademiji kako reinterpretaciju dotadašnjeg shvatanja stvarnosti tako i pitanje utemeljenja celog učenja.

Teorija načela kao istraživanje uzroka, odnosno aitiologija, odgovarajući na aporije iznesene u *Parmenidu*, prevazilazi teoriju ideja i obezbeđuje viši stepen jedinstva Platonove filozofije. Utvrđivanje osnova celog učenja ne služi samo popunjavanju praznina i postizanju većeg sklada u dotad utvrđenoj teoriji, već pre svega omogućuje uvođenje reda u pluralizam teorije ideja, čime se metodološki gledano prelazi na jedan viši nivo razmišljanja. U Platonovoj aitiologiji, odnosno arheologiji kao učenju o načelima, vlada zakon što jednostavnijeg objašnjavanja i izbegavanja svakog suvišnog umnožavanja načela.

2 Svedočanstva i naznake za nepisano učenje nalaze se na određenim mestima u Platonovim spisima (*Phaedr.* 274b 6 – 278e 3, *Epistola Z*, 340b 1 – 345c 3, *Prot.* 356e 8 – 357c 1, *Meno* 76e 3 – 77b 1, *Phaed.* 107b 4 – 10, *Resp.* 506d 2 – 507a 2, *Resp.* 509c 1 – 11, *Parm.* 136d 4 – e 3, *Tim.* 48c 2 – e 1, *Tim.* 53c 4 – d 7, i dr.), delovima dijaloga (*Parmenid*, *Fileb*), u Aristotelovim spisima (*Metafizika*, *Fizika*), kod Teofrasta (fragmenti *Metafizike*) Simplikijevim komentarima Aristotelove *Fizike*, komentarima *Metafizike* Aleksandra iz Afrodizije i Pseudo-Aleksandra, kod Jambliha (fragmenti *Protreptika*) i dr. Vid. *Testimonia Platonica* u K. Gaiser, *Platons Ungeschriebene Lehre*. Studien zur systematischen und geschichtlichen Begründung der Wissenschaften in der Platonischen Schule. Mit einem Anhang: *Testimonia Platonica*. Quellentexte zur Schule und mundlichen Lehre Platons, Stuttgart 1963, 1968.

3 Tako S. Rosen u knjizi *The Question of Being, A Reversal of Heidegger*, Yale University Press, New Haven and London 1993, ukazuje da je Hajdegerova interpretacija platonizma i samim tim metafizike kao teorije ideja najveća prepreka u savremenom sagledavanju prirode metafizike i filozofije. Sa drugog kraja metafizike nalazi se kanonizovano Hajdegerovo tumačenje Ničea. Rosen pokušava da dopre do "izvornog" Platona i da ga protumači u odnosu na Ničea i iznova interpretiranog Hajdegera.

U pisanom i nepisanom učenju uočljiva je analogija između klase ideja, odnosno jedne ideje i mnoštva čulnih pojedinačnih stvari i ideje dobra kao jednog i mere u odnosu na pojedinačne ideje, tj. klasu ideja. U Platonovim spisima, naročito u dijalozima ranog perioda, odnos jednog i mnoštva isključivo se tretira kao odnos između čulnog mnoštva pojedinačnih stvari i ideje kao jednog, da bi se u poznijim dijalozima i u nepisanom učenju⁴, pod mnoštvom podrazumevalo i mnoštvo ideja, a pod jednim prvo načelo kao jedno samo⁵. Naravno, zavisi od konteksta kada se u spisima pod jednim podrazumeva jedna ideja a kada je reč o prvom načelu, jer se do sagledavanja mnoštva ideja došlo postepeno, tek pošto su uočeni problemi uvedeni preko istovremenog učestvovanja pojedinačne čulne stvari u različitim ili oprečim idejama. Povećanje broja ideja nije odmah ugrozilo "jednost" ideje, niti uvelo u razmatranje mnoštvo ideja kao problem, već je do toga došlo tek nakon uočavanja neograničenog umnožavanja ideja izraženog i preko pitanja o postojanju ideje blata, prljavštine i sl. U nepisanom učenju jednom kao prvom načelu, suprotstavljeno je načelo mnoštva, bilo da je reč o beskonačnom umnožavanju ili stepenovanju. Iz dijalektike jednog i mnoštva izvodi se cela ontološka struktura stvarnosti, počevši od najopštijih osnovnih načela, preko ideja kao ontološki utemeljenih opštosti i sloja matematičkih, nepromenljivih suština da bi se došlo do najnižeg nivoa pokretnih osetljivih čulnih stvari.

U *Državi* Platon ne izvodi stvarnost iz vrhovnih načela, već argumentuje obrnutim redom, od onog što je preslikano, odnosno od slike (εἰκών), počevši od senki, preko nestvarnih likova (φάντασμα) u vodi da bi preko živih bića i

4 Kako za razumevanje nastanka teorije ideja tako i za teoriju načela, veoma je važno utvrditi hronologiju dijaloga. Do sredine veka verovalo se da su pored *Zakona*, *Timej*, *Kritija* i *Fileb* poslednji Platonovi dijalozi. Ovo uverenje zasnovano je na stilometrijskim analizama Lutoslawskog i istraživanjima nekoliko drugih naučnika kao što su von Arnim, Reader, Ritter i Wilamowitz (D. Ross, *Plato's Theory of Ideas*, Oxford 1963, str. 1-10). Do značajne izmene u tumačenju redosleda pisanja dijaloga došlo je srediom veka kada je ukazano na mogućnost hronološkog prvenstva *Timeja* u odnosu na *Teetet* i naravno, dijaloge *Parmenid*, *Sofist*, *Državnik*, *Fileb* i *Zakone*. Međutim, jedna grupa naučnika smatra da, iako je moguće da *Timej* prethodi *Filebu*, *Sofistu* i *Državniku*, zasigurno su *Teetet* i *Parmenid* ranije napisani. Iako je prihvatljivo pomeranje *Teeteta* u period srednjih dijaloga, redosled *Parmenida* i *Timeja* ostaje i dalje kontroverzan. Nasuprot favorizovanju stila kao presudnog u određivanju mesta ovih dijaloga, jedna grupa istraživača ističe sadržinski aspekt, tvrdeći da je drugi deo *Parmenida* (nazvan *Parmenid 2*) napisan nakon *Timeja* ali stilom karakterističnim za raniji period (K. M. Sayre, *Plato's Late Ontology*, Princeton University Press 1983, str. 258.)

5 U osnovi Platonovih istraživanja nalazi se pitanje odnosa jednog i mnoštva započeto razmatranjem mnoštva pojedinačnih stvari i eidosa kao njihove suštine (*Eutifron*), preko odnosa pojedinačne čulne lepote i lepote kao takve (*Hippija Maior*), do skale lepog završene u lepom po sebi (*Symp.*). Karakteristično je da Platon koristeći dijalošku formu ne daje nijedan definitivni odgovor na postavljena pitanja ostavljajući mogućnost njihovog višestrukog razrešavanja. Sa druge strane, u svakom narednom dijalogu dodaje se sledeći korak neophodan za dalje utemeljenje teorije ideja. Takav kontinuitet omogućio je postupno i nenametljivo unošenje novih delova učenja nakon njihovog brižljivog ispitivanja da bi kao celina ostavljao utisak kao da je reč o jednom dijalogu pisanom kroz dugi niz godina. Međutim, takvu sliku kvari potpuna upitnost nad celinom teorije iznesena u *Parmenidu*.

veštačkih stvari postupno, koristeći se hipotezama, dijalektički, došao do oblika, odnosno onoga što je umno, tj. ideje (*Resp.* 511). Pri tom, koristi pojam slika (εἰκόν) da bi pokazao kako se od pojedinačnog ka opštijem, korak po korak, ugledajući se na geometriju od vidljivih likova polako prelazi oštra granica između vidljivog i nevidljivog. Samo umno, prema metodološkom kriterijumu napredovanja ka višim slojevima podeljeno je na dva dela tako da u jednom delu umnog:

“...duša biva prisiljena da istražuje iz hipoteza, ne prema početku i načelu, već prema kraju i završetku”. (*Resp.* 510b)

Dakle, u prvom delu umnog istraživanje se vrši pomoću hipoteza, ali ne počinje od načela (ἀρχή), već od završetaka (τελευτή), tj. od stvorenog prema uzroku, da bi se u drugom delu istraživanje odnosilo na same ideje:

“U drugom delu umnog, duša napreduje iz svoje hipoteze prema nehipotetičkom početku, ne služeći se slikama kao u prethodnom (delu umnog), nego istražuje oslanjajući se na ideje po sebi i uzdiže se do njih”. (*Resp.* 510b)

Ovde se pod napredovanjem duše iz “svoje hipoteze” očigledno podrazumeva jedinstvo čulnog i nečulnog u čoveku, odakle se preko ideja dolazi do samog nehipotetičkog načela⁶. U prvom načinu istraživanja koriste se slike, dok u drugom delu umnog, istraživanje napreduje oslanjajući se na ideje po sebi:

“...Do (drugog dela umnog) može dospeti samo logos, i to uz pomoć dijalektike, neupotrebljavajući hipoteze kao početke ili kao ono što je prvo, nego samo kao hipoteze, kao polazne tačke za napredovanje do pravog početka svih stvari”. (*Resp.* 511b)

Da bi objasnio svoj metod, Platon naglašava da se hipoteze ne koriste kao aksiome u geometriji, već isključivo kao pomoćna sredstva za dijalektičko (δι-αλέγεσθαί) napredovanje prema prvom načelu.⁷ Na ovom nivou istraživanja,

6 U prethodnom delu teksta koristi se izraz “dušina hipoteza”, jer Platon pretpostavlja da je očigledno da je čovek podeljen na čulno i umno, zbog čega je “duša prinuđena” na hipotetički postupak, jer iz čoveka samog mora da krene svako istraživanje. On smatra da je legitimno prevazići krug u kome se kreće čovek i njegova hipoteza prelaženjem na meta nivo ideja kao uzroka čulnih stvari. Za razliku od geometrije gde se hipoteza smatra aksiomom, Platon ukazuje da, iako se i u dijalektičkoj metodi polazi od hipoteza one služe samo privremeno da bi se prevazišao nivo čulnog (slikovnog) i da bi se došlo do ideja. Tako se i u *Fedonu* (100a–102a) hipotetički put ističe kao jedini ispravan, ali se pri tom naglašava da prednost ima pojmovno mišljenje, jer za razliku od analize čulnih podataka, istražuje same uzroke čulnih stvari. T. Irwin (*Plato's Ethics*, Oxford 1995, str. 167.) upućuje da se dokazom preko izbora najjače hipoteze (ideje nečulni uzroci čulnih stvari) formalno ne može izbeći krug u dokazivanju.

7 Iako A. Beriger sa pravom oštro razdvaja Platonovu i Aristotelovu dijalektiku, jer za drugu nije merodavno rešavanje problema καθ' ἀλήθειαν već πρὸς δόξαν, i Platon polazi od hipoteza kao neke vrste mnjenja, ali tako da bi krajni cilj, naravno bila istina u specifično platonovskom smislu. A. Beriger, *Die aristotelische Dialektik, Ihre Darstellung in der Topic*

tek kada se dođe do prvih načela, moguća je obrnuta metodologija, odnosno izlaganje od prvih načela ka završecima tj. čulnim stvarima:

“A kad logos dospe do tog početka, tada će – držeći se onog što iz njega sledi – silazeći krenuti natrag prema onome što je na drugom kraju ili na završetku. Pri tome se neće služiti ničim što je čulno, nego samo idejama kao takvim, radi ideja kao takvih, da bi na kraju opet došao do ideje”. (*Resp.* 511d)

Ovde se ukazuje na dve različite metodologije karakteristične za pisano, odnosno za nepisano učenje, jer u procesu dolaženja do ideja i do prvog načela u dijalozima uvek se polazi od pojedinačnih stvari ka opštijim, dok je nepisanom učenju primereniji obrnut redosled, od prvih načela preko ideja i matematičkih stvari do čulne stvarnosti. Te dve različite metode istraživanja i izlaganja korišćene u teoriji ideja i teoriji načela često se nadopunjuju, ali sa druge strane nekada se i razmimoilaze.

Dvojstvo načela

Iako je metodologija teorije načela najvećim delom izgubljena, sačuvani su osnovni argumenti učenja o načelima, kako na osnovu poznijih dijaloga, tako i iz svedočanstava o nepisanom učenju. Teorija načela se neposredno nadovezuje na teoriju ideja i utemeljuje je na jednom višem nivou, čime omogućuje i prevazilaženje aporija detaljno izloženih u *Parmenidu*. Dok je pojam jednog kao dobra po sebi više puta izlagan u dijalozima, *veliko i malo* (μέγα–μικρόν), odnosno *neodređena dvojina* (ἀόριστος δυνάς) u direktnoj tradiciji se ne prikazuje kao posebno načelo⁸. Međutim, iako se termin *neodređena dvojina* nalazi tek u Aristotelovim spisima, on je implicitno prisutan i u dijalozima. Ako se i ne bi prihvatilo Aristotelovo svedočanstvo o drugom načelu kao verodostojno, nemoguće je poricati uvođenje mnoštva kao suprotnosti jednom u dijalozima, što na jedan način već uvodi i pojam *velikog i malog* shvaćen, ne samo u kontekstu čulne pojedinačnosti, već i kao uzrok umnožavanja ideja. Načelo suprotno jednom nije samo opreka jednom, jer bi takvo shvatanje *neodređenu dvojину* brzo utopilo u *jedno* čime bi se celo učenje vratilo na elejsko sveopšte jedinstvo, već je sasvim suprotno, odnosno protivrečno načelo kao nejedinstvo, odnosno ne-jedno⁹.

und in den Sophistischen Widerlegungen und ihre Anwendung in der Metaphysik M 1 – 3, Heidelberg 1989, str. 15.

- 8 O velikom i malom kao odnosima, kako između čulnih stvari tako i prema idejama, govori se na više mesta u Platonovim dijalozima (*Prot.* 356 d, *Phedo*, 102, *Phil.* 14d).
- 9 H. Krämer sa pravom smatra da načelo umnožavanja nije bilo zamišljeno jednostavno kao oprečno jedinstvu, kao određenje pluralizma postojećih stvari, već striktno protivrečno, kao ne-jedinstvo, kao neodređeno i beskonačno, odnosno deljivo u smislu infinitezimalnog – načelo i substrat svega posebnog mnoštva (ἀπειρον πλετηός): “Ova ograničenost je, inače, bila shvaćena na dvojak način: 1. kao kontinuitet u smislu beskonačne veličine (modernom terminologijom >1) sa jedne strane, a sa druge strane kao kontinuitet u smislu beskonačne

Sa druge strane, odnos unutar beskonačno deljivog u dva različita neodređena smera kao *veliko* i *malo* jeste oprečan, čime se utemeljuju osnovna ontološka načela platonovske filozofije kao paradigme za određenje bivstvjućeg i specifičnih komparativnih odnosa prema idejama (slično – neslično, jednako – nejednako, isto – različito). Pod jedno spadaju odlike jednako, slično i isto ($\tau\acute{o}\ \alpha\upsilon\tau\acute{o}\ \kappa\alpha\iota\ \delta\acute{\omicron}\mu\omicron\iota\omicron\nu\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\iota}\sigma\omicron\nu$), dok mnoštvo ($\pi\lambda\acute{\eta}\theta\omicron\varsigma$) određuje drugo, neslično i neisto ($\tau\acute{o}\ \acute{\epsilon}\tau\epsilon\rho\omicron\nu\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\alpha}\nu\acute{o}\mu\omicron\iota\omicron\nu\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\alpha}\nu\iota\sigma\omicron\nu$), što su ujedno i osnovni odnosi između prvih načela koja su međusobno višestruko suprotna (*Met.* 1054a 20-32).

U Platonovom učenju sa jedne strane istražuju se ideje kao uzroci svih postojećih stvari i sa druge strane načela kao uzrok samih ideja. Iz ideje *dobra* proizlazi bivstvovanje ($\epsilon\acute{\iota}\nu\alpha\iota$) i suština ($\omicron\upsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$), ali tako da:

“samo *dobro* nije suština već se po uzvišenosti i moći uzdiže iznad nje” (*Resp.* 509b-c).

Određivanjem dobra ($\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{o}\nu$) kao nečega iznad suštine utvrđuje se hijerarhija unutar teorije ideja, jer se dobro postavlja kao uzrok drugih ideja, odnosno kao nadsuštinsko dobro. Međutim, dalje Platon eksplicitno tvrdi da postoje dva posebna bivstvovanja:

“Jedno od tih kraljuje u rodu umnog ($\nu\omicron\eta\tau\acute{o}\varsigma$), a drugo u rodu vidljivog ($\delta\omicron\rho\alpha\tau\acute{o}\varsigma$)”. (*Resp.* 509d)

Ovakva oštra podela ne bi bila ništa neuobičajeno u odnosu između ideja i čulnih stvari da se sama ta podela na dva zasebna dela dodatno ne precizira predstavom o jednoj liniji podeljenoj na dva nejednaka geometrijskom regresijom beskonačno deljiva dela¹⁰. Dakle, u *Državi*, sa jedne strane nalazi se nadsuštinsko dobro koje ne omogućuje samo saznavanje stvari, već i njihovo postojanje, dok su sa druge strane dva striktno razdvojena bivstvovanja – umno i vidljivo deljiva u sebi po principu geometrijske regresije. Deljivost celine bivstvovanja u VI knjizi *Države* nakon izvođenja pojma dobra komplementarno je sa Simplikijevim svedočanstvom o sadržaju poznatog Platonovog predavanja “O dobru” ($\Pi\epsilon\rho\acute{\iota}$

maline (modernom terminologijom <1). Sa ovom univerzalnom dvostrukošću Platon je na prvom mestu ciljao ka jednoj filozofskoj osnovi matematičkog učenja proporcije i odnosa (1:1 – 2:1 – 3:1, i sa druge strane 1:1 – 1:2, 1:3 itd.)” H. Krämer, *Platone e i fondametni della metaphisica*, str. 154-155.

- 10 Čitanja ovog mesta se razlikuju, jer nije jasno da li je reč o nejednakim ($\acute{\alpha}\nu\iota\sigma\alpha$) ili jednakim ($\acute{\iota}\sigma\alpha$) delovima linije. Tako $\acute{\alpha}\nu\iota\sigma\alpha$ ADM Proclus: $\acute{\alpha}\nu$, $\acute{\iota}\sigma\alpha$ F: $\acute{\iota}\sigma\alpha$ Ast: $\acute{\alpha}\nu$ $\acute{\iota}\sigma\alpha$ Stallbaum. D. Ross smatra da možemo da budemo sigurni da su u pitanju dva nejednaka dela. D. Ross, *Plato's Theory of Ideas*, Oxford 1963, str. 45. Međutim, D. Ross, prateći mnogobrojne polemike i tumačenja britanskih naučnika od sredine XIX veka, liniju (*Resp.* 509 d 4-8) ne dovodi u vezu sa nepisanim učenjem, već je interpretira u kontekstu *Pećine* i hijerarhije znanja, najverovatnije zato što smatra da u vreme kada je objavljena *Država* Platon još uvek nije izveo teoriju načela. Međutim, u vreme objavljivanja *Države*, Akademija je postojala već deset godina, a Krämer Platonovo predavanje *O dobru* neposredno dovodi u vezu sa postavljanjem dobra iznad suštine u *Državi*.

ταγάθοῦ)¹¹, prenesenom iz Porfirijevih komentara *Fileba*, gde se neodređena dvojina plastično prikazuje preko primera sa kockom:

“Pretpostavimo naime neku ograničenu veličinu kao što je kocka od koje, ako se podeli u dva dela, jednu polovinu više ne delimo, dok dalje deleći drugu polovinu deo po deo dodajemo onoj nepodeljenoj polovini, nastaće dva dela kocke; naime jedan što se kreće prema manjem i drugi što se kreće prema većem u neograničeno, jer tako deleći nikada nećemo moći da stignemo do nedeljivog dela, a kocka je puno telo. Pa ono što je puno deli se na uvek dalje deljivo. Takva neprestana deoba otkriva jednu ili čak više priroda neograničenog koja se nalazi oličena u kocki, a od kojih se jedna razvija prema velikom a druga prema malom. U tome se pokazuje neodređena dvojina kao sastavljena iz jedinice okrenute prema velikom i jedinice okrenute prema malom. (*Simplic. In Arist. Phys. 453, 30 – 455, Test. Plat. 23 B*)

Poseban značaj ovog svedočanstva jeste u tome što se priroda neodređene dvojine ne tumači prvenstveno matematički, već fizički, što je omogućilo beskonaču deljivost, jer ono što je puno (συνεχές) jeste dalje deljivo (διαίρετά). Određenje prirode velikog i malog preko fizike imalo je odlučujuću prednost u odnosu na matematičko izvođenje, jer Grci nisu poznavali negativne brojeve, zbog čega beskonačna deljivost nije mogla matematički da se izrazi podjednako kao i uveličavanje.

Prikaz prvih načela može da se osloni i na Aristotelovo svedočanstvo koje, uostalom, hronološki prethodi svim ostalim izveštajima o nepisanom učenju:

“Dakle, kao tvar veliko i malo su načela, a kao suština jedno, jer iz tih prema učestvovanju u jednom nastaju oblici (brojevi). (*Met. 987b 20*)

Tekst *Metafizike* i tekst *Države* poklapaju se u vezi sa određenjem prvog načela, ali Aristotel je znatno precizniji kada je reč o prirodi drugog načela¹². Veliko i malo kao načelo mnoštva, neograničenog i neodređenog, jedinstveno je i tvarno, dok Platon ne govori o mnoštvu ni kao isključivo tvarnom, niti netvarnom, već ga deli na umni i vidljivi deo (*Resp. 509d*), odnosno na čulno mnoštvo i mnoštvo ideja. Međutim, ako se sledi Aristotelovo svedočanstvo o neodređenoj dvojini kao tvarnom uzroku, dovodi se u pitanje ontološki status samih ideja kao nečulnih uzroka čulne stvarnosti, pošto se iznad njih pored *jednog* kao načela nalazi i tvarno načelo, što znači da i ideje sadrže tvarni sastojak. Istu nedoumicu deli i Simplikije u svedočanstvu o predavanju *O Dobru* koje su pored Aristotela zabeležili Speusip, Ksenokrat i “drugi”:

11 O Platonovom predavanju *O dobru* vid. K. Gaiser, *Plato's enigmatic lecture On the Good*, *Phronesis* 1/1980.

12 Platon je pod jednim podrazumevao dobro, ali po svemu sudeći tako da jedno nije određenje dobra, već naprotiv, dobro atribut jednog. Izgleda da je tek Speusip oštro odvojio jedno od dobra. Vid. L. Robin, *La théorie platonicienne des idées et des nombres*, d'après Aristote, Hildesheim 1963, str. 505.

“Sasvim je, doduše, verodostojno da je Platon tvrdio kako su jedno i neodređena dvojina načela svega (to je naime pitagorejski govor, a za Platona se čini da često sledi pitagorejce). Ali kako da prihvatimo i to da je Platon za neodređenu dvojину, nazivajući je veliko-malim i označavajući time tvar, tvrdio da je takođe i načelo samih ideja, kad tvar ograničuje samo na čulni svet i kad u *Timeju* jasno govori da je tvar mesto nastajanja, tj. da u stvari postaje ono što postaje? Pored toga, za ideje je tvrdio da se saznavaju umom, a tvar da je “pouzdana putem neposrednog zaključka”. (*Simplic. In Antist. Phys. 151, 6 – 19, Test. Plat 8*)

Simplifikijeva sumnja u prirodu neodređene dvojine kao tvarnog načela može da se potkrepi i dijalogizima, jer ni na jednom mestu gde se govori o odnosu jednog i mnoštva Platon ne određuje neograničeno kao tvar. U *Državi*, objavljenoj otprilike deset godina nakon osnivanja Akademije, što znači da je ovo delo u bliskom odnosu sa unutarakademijskim nepisanim učenjem, ostaje nedorečeno da li je veliko i malo kao uzrok mnoštva isključivo tvarno načelo. Mnoštvo, umnožavanje i stepenovanje ne mora nužno da bude tvarno, jer pored čulnog može da postoji i nečulno mnoštvo, kao mnoštvo ideja. Ako bi načelo mnoštva kao veliko i malo bilo iznad tvarnog mnoštva, onda bi teorija ideja u svom izvornom obliku mogla da bude inkorporirana u teoriju načela jer bi se izbeglo uvođenje tvarnog sastojka u ideje. Mnoštvo bi podrazumevalo kako mnoštvo ideja tako i mnoštvo čulnih stvari, a ideje bi sačuvale svoj raniji ontološki status. Sagledavanje problema mnoštva ideja i njihove neprebrojivosti iznesene u *Parmenidu* sigurno uzrokuje reviziju tadašanje teorije ideja, ali utvrđivanje bezbrojnosti ideja ne mora nužno da ih podvede pod tvarno načelo jer samo mnoštvo kao neodređena dvojina, odnosno drugo načelo, ne bi moralo da se tumači i kao tvarno načelo.

Kada se prilikom konstituisanja teorije ideja govori o mnoštvu, podrazumeva se mnoštvo čulnih stvari naspram jedne ideje, međutim, kada se govori o prvim načelima, jedno je iznad ideja, a mnoštvo nije nužno čulno. Ako se značenje termina jedno (τὸ ἕν) bitno razlikuje prilikom izrade teorije ideja od istog termina upotrebljenog na višem nivou u teoriji načela, ni mnoštvo kao njegov pojmovni par nema značenje koje je imao prilikom argumentovanja u korist postojanja ideje. Prelaz sa jednog načina govora o jednom i mnoštvu u *Filebu* počinje načelnim pitanjem o jednom kao mnogoim i mnoštvu kao jednom (*Phil. 14c*), što se nadovezuje na isto pitanje postavljeno u *Parmenidu* (131 a 4-e 7). Kada se govori o pojedinačnim čulnim stvarima, na jedan način se koristi termin jedno, dok se isti termin drugačije koristi kada se govori o idejama tako što partikularne čulne stvari kao pojedinačno jedno učestvuju u drugačijem jednom kao ideji čoveka; vola, lepog, dobrog. Kao probleme u vezi sa statusom ideja Platon nabraja:

“Najpre da li treba prihvatiti da neke takve jedinice zaista postoje. Zatim kako to da svaka od njih, makar uvek bila ista i ne primala ni rođenje ni propadanje, ipak najsigurnije postoji u svom jedinstvu? Dalje,

da li tu jedinicu treba uvrstiti u ono što nastaje i što je neograničeno, ili kao rastavljenu i pretvorenu u mnoštvo, ili kao celinu izvan sebe, (...) naime da isto jedno nastaje ujedno u jednome i u mnoštvu." (*Phil.* 15b)

Nakon pitanja o postojanju i jedinstvu ideja, naredno pitanje odnosi se na prirodu ideja, odnosno da li su ideje transcendentni uzroci čulne stvarnosti ili postoje kao imanentni oblici u njoj. Sledeće pitanje odnosi se na hijerarhizovanje ideja, jer ako su one delovi drugih nadređenih ideja njihov broj se umnožava, kao što je slučaj sa primerom stola koji učestvuje u ideji stola prema obliku, ideji drveta a istovremeno i u ideji lepog ako je sto lep itd. Ideje kao nepropadljive jedinice (*μονάδες*) prisutnošću u propadljivim čulnim stvarima, onome što je neograničeno, raspršene su, i zato prelaze u mnoštvo. Kada kaže da ideja istovremeno nastaje u jednome i u mnoštvu (*ἓν ἅμα ἐν ἐνί τε καὶ πολλοῖς γίγνεσθαι*), Platon najverovatnije misli na nastajanje ideja iz jednog i neodređene dvojine kao mnoštva, ali se ni ovde ne vidi da li se pod neograničenim i mnoštvom doslovno podrazumeva tvar.

Ni na drugim mestima u dijalozima, gde je reč o jednom i njemu suprotstavljenom načelu, Platon ne govori o neograničenom (*ἄπειρος*) eksplicitno kao tvornom niti kao netvornom. Najviše što se može naći u spisima jesu tvrdjenja iz kojih se posredno mogu izvući zaključci o neograničenom kao drugom načelu. Tako u *Filebu* stoji da sve ono što nastaje jeste toplije i hladnije, suvlje i vlažnije, brže i sporije, odnosno da je više i manje, što ga podvodi pod veliko i malo, tj. rod neograničenog (*Phil.* 24a-25b). Dakle, iako je jasno da deljivo, promenljivo, propadljivo zadobija jedinstvo u pojmu neograničenog, ostaje nedoumica da li je neodređena dvojina tvorno načelo ili je postavljena kao posebno načelo iznad tvornog i netvornog mnoštva tako da inkorporira i jedno i drugo. Priroda neograničenog i njen odnos prema jednom i granici je ostala nedorečena u dijalozima pa nije jednostavno zaključiti da li je neodređena dvojina podležeća kao tvar kako stoji u Aristotelovim svedočanstvima. Sledeći argumentaciju iznesenu u *Državi* može se zaključiti da je Platon delio mnoštvo, tj. celinu bivstvovanja na umno i čulno, naglašavajući da je i jedno i drugo dalje neograničeno deljivo. Tako bi mogla da se izbegne Simplikijeva nedoumica u vezi sa ontološkim statusom ideja, jer iako bi uzrok ideja pored jednog bila i neodređena dvojina to ne bi nužno značilo da ideje sadrže čulni sastojak. Ideje bi, dakle, iako neograničene po broju (ali strogo hijerarhijski stepenovane), zadržale svoju raniju nečulnu prirodu. Međutim, ako bismo prihvatili da je Platon težio pojednostavljanju teorije ideja na nivou teorije načela, tako da osnovna načela moraju biti prosta (tj. jednostavna), suvišno bi bilo dupliranje neodređene dvojine na tvorni i netvorni deo. Pravac istraživanja bi pre trebalo usmeriti na prirodu stvari kao ontološkog konstituenta stvarnosti i na unutrašnje odnose između jednog, neodređene dvojine i klase ideja. Pošto direktna tradicija ništa ne govori u prilog, ali ni protiv shvatanja drugog načela kao tvornog, nema razloga za suvišnom sumnjičavošću prema Aristotelovim svedočanstvima i izveštajima kasnijih ko-

mentatora, pogotovo zbog toga što na osnovu teksta *Metafizike* i *Fizike* tvar ne bi trebalo shvatiti kao nešto identično sa čulnom stvarnošću. S obzirom na to da su ideje nečulni uzroci čulne stvarnosti utemeljeni načelima jednog i neodređene dvojine, razumevanje neodređene dvojine kao čulne u smislu čulne stvarnosti odvelo bi teoriju ideja u *contradictio in adjecto*, a time dovelo u pitanje i osnovne pretpostavke celog Platonovog učenja. Rešenje pre treba tražiti u shvatanju neodređene dvojine kao stvari u gradivnom smislu, a ne u njenom izjednačavanju sa čulnom stvarnošću. Prema Aristotelovom svedočanstvu, neodređena dvojina kao veliko i malo je uobličljiva (ἐκμαγείου) tvar (*Met.* 988a), dakle kao tvar bez oblika ali tako da može da bude u nekom obliku. Pri tom tvar (ὕλη) i prostor (χώρα) su isto, jer tvar je bez svojstava, ali uvek se određuje nekim oblikom¹³:

“Takvo nešto je tvar i ono neodređeno (ἀόριστον). Jer kad se lopti (σφαῖρα) oduzmu granica i svojstva, ne ostaje ništa drugo osim stvari. Zbog toga i Platon u *Timeju* kaže kako su isto tvar i prostor, jer su primajuće (μεταληπτικόν) i prostor jedno isto. Na jedan način doduše tu govori o primajućem, a na drugi u takozvanim nepisanim učenjima (ἀγραφοῖς δόγμασιν), pa ipak je poistovetio mesto i prostor”. (*Phys.* 209b 10 -16)

Prvo načelo – jedno neodređenoj dvojini kao stvari, odnosno načelu neograničnog stepenovanja i umnožavanja daje jedinstvo i određen oblik, čime se ujedno omogućuje funkcionisanje stvarnosti. Dakle, tvar kao neodređena dvojina nije isto što i čulna stvarnost, već je drugi uzrok postojanja celokupne stvarnosti, tako što, prema nepisanom učenju, ideje kao nečulni uzroci čulne stvarnosti postoje kao mešavina jednog kao prvog načela i tvarnog načela, odnosno neodređene dvojine. Pojedinačne, čulne stvari učestvuju u idejama kao svom uzroku, dok su ideje kao mešavina iz jednog i tvarnog načela u punijem smislu uzroci čulnih stvari, čime se istovremeno izbegava dualizam teorije ideja i obezbeđuje dublje jedinstvo Platonovog učenja.

Dakle, na samom vrhu hijerarhije stvarnosti nalazi se *jedno* kao *dobro* i *mera* kome je suprotstavljeno načelo mnoštva, odnosno umnožavanja i graduacije. Struktura stvarnosti nastaje sadejstvom jednog i mnoštva tako što svako pojedinačno bivstvujuće nastaje ograničenjem neograničenog mnoštva, odnosno velikog i malog posredstvom jednog kao načela određenja. Sve što jeste jeste zato što je ograničeno, jasno, isto, stalno, čime učestvuje u izvornom jednom kao načelu svakog određenja. Sa druge strane, neko pojedinačno bivstvujuće, bilo kao čulna stvar ili ideja, nastaje kao proizvod načela jednog i načela neodređene dvojine mešanjem (σύμμιξις), zbog čega se suština može odrediti kao jedno (jedinstvo) u mnoštvu¹⁴.

13 U *Timeju* (52 a 8) prvi put je u Antici upotrebljena reč (χώρα) u smislu prostora uopšte, za razliku od prostora ispunjenog bilo kakvom pojedinačnom stvari. (D. Ross, *Plato's Theory of Ideas*, Oxford 1963, str. 125).

14 Ova dva načela deluju analogno sa Aristotelovim formalnim i materijalnim načelom (H.

Matematička stvarnost i mera

Prema Platonovoj hijerarhiji stvarnosti na najvišem nivou nalaze se načela kao izvorno jedinstvo i paradigma uređenja celokupne stvarnosti, odnosno jednog sveobuhvatnog jedinstva gde svi članovi stoje u preciznim matematičkim odnosima. Na osnovu matematike određuje se položaj ideja-brojeva i razgraničava se hijerarhijski odnos na osnovu opštijih i posebnijih ideja. Ideje su brojčano određene kao ideje-brojevi, ali samo neke ideje su ideje brojeva (idealni brojevi) i one kao proizvođači postavljeni od načela učestvuju u određivanju ideja i služe kao garant ispravnosti ideja¹⁵. Prema svedočanstvima o nepisanom učenju posle prvih načela na sam vrh hijerarhije stvarnosti dolaze idealni brojevi kao jednost, dvojnost itd, odvojeni kako od čulnih tako i od matematičkih brojeva. Slično pitagorejcima i Platon ovu grupu prvih brojeva ograničava na niz od 2 do 10, pošto jedan nije smatran brojem, jer za Grke termin broj već podrazumeva neku množinu. Jedan je načelo idealnih brojeva, 2 načelo linije, 3 načelo površine, 4 načelo zapremine, što daje sliku pitagorejskog četvorstva (τετρακτύς) čiji zbir daje broj 10 ($1+2+3+4=10$), što dalje omogućuje proizvodnju idealnih brojeva i preko broja deset¹⁶. Dakle, iz jednog i neodređene dvojjine proizvode se idealni brojevi, da bi iz njih bili izvedeni geometrijski oblici i to iz broja 2 ideja linije i neodređeno dugo-kratko, iz broja 3 ideja površine i neodređeno široko-usko, iz broja 4 ideja zapremine i duboko-plitko kao neodređena dubina. Idealni brojevi i geometrijski oblici se nalaze u korelaciji sa stanjima duše, i to tačka prema umu, linija prema znanju, površina prema mnenju i zapremina prema čulnom opažanju:

Krämer, *Platone e i fondamenti della metafisica*, str. 156), što nesumnjivo ukazuje na poreklo Aristotelovog "okreta" u shvatanju suštine gde prvenstvo stiže jedinstvo u mnoštvu pojedinačnog jednog kao jedina prava suština. Tako J. Cleary (*Aristotle on the Many Senses of Priority*, The Journal of the History of Philosophy, Monograph Series, Southern Illinois University Press, 1988.) veoma postupno i jasno analizirajući različite upotrebe pojma prvog, odnosno prvenstva u Aristotelovim spisima naglašava da je poimanje višeznačnosti prvog bilo ključno za Aristotelovo odvajanje od Akademije. Početna Aristotelova vezanost za Platonovo učenje uočljiva je u *Topikama* i jednom delu *Kategorija*, da bi u Gama knjizi *Metafizike* postupno počeo da prelazi sa shvatanja prvenstva prema prirodi, suštini i na osnovu matematičkih stvari, na naglašavanje prvenstva čulne suštine. Prema autorovom mišljenju, osnovni smisao prvenstva u Aristotelovom učenju na kraju postaje prvenstvo udelovljenosti nad možnošću, onosno logosom, vremenom i suštinom u platonovskom smislu te reči.

- 15 Vid. Teofrast, *Metafizika*, 6a 15 – b 17 (Gaiser, *Test. Plat.* 30). Na osnovu M i N knjiga *Metafizike* i preostalih izveštaja moguće je utvrditi da su se u Akademiji razvila tri glavna pravca učenja o prvim načelima. Prema prvom učenju ideje postoje odvojene od matematičkih entiteta (Platon), prema drugom ideje uopšte ne postoje (Speusip) i u trećem se ideje poistovećuju sa matematičkim entitetima (Ksenokrat). Ksenokrat je pri tom "pomešao" idealne i matematičke brojeve.
- 16 Idealni brojevi je opšteprihvaćen tehnički termin, kad Aristotel pravi razliku između idealnih i matematičkih brojeva, on za prve koristi termin prvi (πρῶτος).

“Um je jedno, znanje dva, (jer se odnosi samo na jedno); mnenje je broj površine, a opažanje je broj čvrstog tela. (*De.An.* 24–26)

Dalje se broju 1 pripisuje ideja bivstvjućeg, broju 2 ideje (odnosno metaideje) sličnosti i različitosti, odakle sleduju oblici odnosno ideje, da bi nakon ideja došao sloj matematičkih brojeva kao uzora čulno opažljivih stvari koje, dakle preko brojeva učestvuju u idejama. Međutim, izgleda da Platon nije do kraja izveo sasvim jasnu podelu slojeva stvarnosti, posebno u onom delu gde se posle brojeva razmatraju geometrijske i stereometrijske figure. Prikaz osnova čulnog sveta počinje od jedinica i minimalnih veličina kao što su nevidljive linije nastale iz razgraničenja velikog i malog preko jedinstva¹⁷. Elementi čulnog telesnog sveta, stereometrijski formirani kao pravilni poliedri (vatra kao tetraedar, voda kao ikosoedar, vazduh kao oktaedar i zemlja kao kocka) predstavljeni su na zajednički način uz pomoć procedure dimenzionalne analize preko površina i linija do tačaka jedinstva (nevidljive linije).¹⁸

Za razumevanje Platonovog konstituisanja matematičke stvarnosti neophodno je utvrditi mesto njegovog pojma mere preuzetog od pitagorejaca. Kod ranih pitagorejaca mera (μέτρον) se spominje prilikom merenja trouglova, naročito u vezi sa, za njih, veoma zbunjujućim otkrićem nemejljivosti dijagonale kvadrata stranom kvadrata ukoliko se strana kvadrata uzme kao jedinica mere. Najverovatnije je razlog njihove začuđenosti vezan za teoriju o proizlaženju celokupne stvarnosti iz broja, jer su prema njihovom učenju brojevi imali ontološku dimenziju kao jedinice, odnosno sastavni delovi stvarnosti (*Met.* 1090 a 20–25). Izgleda da su postojale dve različite varijante ove pitagorejske teorije zastupljene u dvema različitim granama pitagorejaca. Prema svedočanstvu Aleksandra Polihistora, stiče se utisak da je pitagorejska teorija brojeva koherentno povezana sa učenjem o neodređenoj dvojini, ali to je nesumnjivo pozniji dodatak:

“Načelo svih stvari jeste jedinica, iz jedinice proizlazi neodređena dvojina, služeći kao tvar jedinici koja je uzrok, iz jedinice i neodređene dvojine proizlaze brojevi, iz brojeva oznake (tačka) iz ovih crte iz kojih površinski likovi, iz površine čvrsta tela, iz ovih osetljiva tela čiji su elementi vatra, voda, zemlja i vazduh”. (*D. Laert.* VIII I, 25).

Osim neposredno uočljive razlike u odnosu na Platonovo učenje, gde je prvo načelo jedno (τὸ ἕν), a ne jedinica (μονάς), u ovom fragmentu se ne spominje ni mera kao medijator celokupnog nastajanja ili međusobnih odnosa. Pomeranje jedinice na mesto prvog načela preokreće i odnos tvarnog načela i njegovog proizvoda, jer prema nepisanom učenju jedinica može samo da bude proizvod

17 Podela kubnih oblika nlaže se u Simplikijevim komentarima Aristotelove Fizike, 435 30 – 455 11 (Gaiser, *Test Plat.* 23).

18 Platon je za tačku u geometriji koristio izraz nedeljiva linija zato što je tačku definisao kao kraj bez nastavka, dok je u fizici koristio tradicionalni izraz tačka–jedinica (μονάς) Ksenokrat je prvi govorio o nevidljivim linijama Gaiser, *Test. Plat.* 22, 23b). Nedeljive linije detaljno analizira L. Robin u knjizi *La théorie platonicienne des idées et des nombres*, d’après Aristote, Hildesheim 1963, str. 229.

prvog načela i neodređene dvojine. Bez obzira na očigledno pozniju kompilaciju u navedenom fragmentu, učenje o proizvođenju celokupne stvarnosti iz jedinice kao načela, bez ikakvog posredovanja ovog proizvođenja, očigledno je pitagorejskog porekla. Ta teorija, opšteprihvaćena kod Grka, učvrstila je uverenje o merljivosti celokupne stvarnosti na jedan jednostavan način, utemeljen na mogućnosti neposrednog merenja različitih geometrijskih oblika i tela, čemu se Platon oštro suprotstavlja:

“Kakve su, zatim, dužina i površina prema zapremeni, i međusobno, površina i dužina? Zar ne mislimo o tome tako svi Heleni, da na neki način jeste moguće međusobno merenje?

Baš tako.

Ali, to nikako nije moguće...” (*Leg. Z*, 820a – 820c)

Prema Platonovom mišljenju nemoguće je meriti različite stvari istom merom, jer postoji unutrašnja mogućnost merenja ograničena načelom iz kog proističe, zbog čega se ne može meriti zapremina širinom, ili površina dužinom:

“...odista nisu, niti uopšte mogu jedne drugim, a ti ih sve smatraš takvim, šta misliš, kakvo je onda stanje stvari?

Očigledno loše” (*Leg. Z*, 820a – 820c)

Utvrdivši da su različite stvari nemerljive istom metodom, Platon dalje tvrdi da isključivo:

“Dužina, mislim, prema dužini i širina i zapremina isto tako može biti merena po prirodi.” (*Leg. Z*, 820a–820c).

Iz konteksta samog dijaloga nejasno je zašto Platon insistira na ovoj podeli dajući joj izuzetno važno mesto, jer ni prethodni deo dijaloga niti naredni ne može da pomogne u preciznijoj interpretaciji njegovog učenja o meri. Nešto dalje u tekstu *Zakona* govori se o merljivosti ostalih stvari srodnih geometrijskim oblicima i telima da bi se, potom, ponovo naglasio značaj ispravnog shvatanja mere:

“Reč je o prirodi odnosa merljivih i nemerljivih (stvari). Jer to treba istraživajući raspoznavati ili nužno biti sasvim prost.” (*Leg. Z*, 820c)

Platonov zaključak o nerazumevanju važnosti mere za shvatanje prave prirode odnosa u hijerarhiji stvarnosti kao da ima, pošto je reč o jednom od poslednjih, ako ne i poslednjem njegovom dijalogu, jednu nijansu zlovoljnosti proisteklu verovatno iz nerazumevanja u krugu najbližih saradnika i učenika. Verovatno se odnosi na kritike upućene teoriji ideja, odnosno na mišljenje da te kritike ruše teoriju ideja, bez razumevanja suptilnih nijansi u hijerarhiji stvarnosti. Različita su načela postavljena u odvojenim slojevima stvarnosti i nemoguće je sprovesti prebrzu međusobnu merljivost niti shvatiti njihove odnose ako se ne uzme u obzir posebna uloga mere u odnosu između jednog i mnoštva, odnosno bivstvovanja.

Izgleda da se akademijsko učenje o meri može dovesti u vezu sa drugim svedočanstvima o pitagorejskom učenju, pogotovo sa Filolajevim učenjem o matematičkom utemeljenju stvarnosti. Iako su i svedočanstva o Filolajevim spisima, koje je navodno Platon za veliki novac kupio, prilikom jednog boravaka na Siciliji, poznijeg porekla, za razliku od Polihistorovog prikaza, u njima se ne ponavlja učenje o proizvođenju stvarnosti iz jedinice već se strogo odvajaju zasebna načela brojeva:

“...zaista 1 tačka, a 2 linija, 3 trougao, 4 piramida; a oni svi jesu prvi i načela od (svakog) posebnog istog roda.” (*Theol. Arithm.*, p. 82. 10, H. Diels, A, 12)

Za razliku od proizlaženja jedne iz druge stvari trebalo bi, dakle, odvojiti načela, jasno podelivši njihove domene tako da se ne mešaju niti neposredno proizvode jedni druge:

“Opet je i kod rađanja: prvo, zaista načelo jeste po veličini tačka, drugo linija, treće površina, četvrto telo.” (*Theol. Arithm.*, p. 82. 10, H. Diels, A, 12)

Stiče se utisak da naglašavanje posebnih načela onemogućuje međusobno proizvođenje jednog načela iz drugog, ali sa druge strane ne isključuje se ni mogućnost neke vrste proizvođenja jednog načela iz drugog, ali izgleda samo na načelan način da se ne bi ugrozila njihova strogo utemeljena odvojenost. Ako se pretpostavi takav posredan način proizvođenja, Polihistorov fragment i svedočanstva o Filolajevom učenju mogla bi da budu komplementarna kao jedinstveno pitagorejsko učenje gde bi stvarnost bila generisana iz jednog (jedinice) i dalje proizvodila posebna načela za liniju, površinu i zapreminu, ali sa zadržkom da nakon utemeljenja načela ne može, iako imaju isto poreklo, da dođe do međusobnog merenja njihovih daljih proizvoda. Izvesno je da su pitagorejci imali više pravaca već u Aristotelovo vreme i da su izmene u jednoj njihovoj grani dovele do atomističkog učenja¹⁹. Najverovatnije je prvi veći rascep unutar pitagorejskih krugova proizvela interpretacija nemerljivosti, čime se može potkrepiti pretpostavka da je starije učenje bilo jednostavnije i da je verovatno jedan deo pitagorejaca ostao veran tradiciji dok su drugi pokušali da u učenje uklope i neka rešenja problema nemerljivosti²⁰. Iako na osnovu preostalih fragmenata i svedočanstava nijedna verzija događaja ne može da bude bezrezervno prihvaćena, Platon se, sudeći na

19 Pitagorino učenje kritikovao je Parmenid, da bi se dalje iz jedinstvenog učenja razvila dva pravca, jedan iz kog dolazi Filolaj i drugi gde su brojevi atomi, što je verovatno kritikovao Zenon i odakle u narednom koraku proizlazi Leukipov atomizam. Vid. F. M. Cornford, *Misticism and Science in the Pythagorean Tradition*, The Pre-Socratics, ed. by A. P. D. Mourelatos, New York, 1974.

20 Guthrie smatra da je teorija o proizvođenju geometrijskih figura izvedena kao moguće rešenje problema nemerljivih veličina, ali je verovatnije da je ta teorija bila dominantna dok je otkriće nemerljivosti nije ugrozilo. Vid. W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy I*, Cambridge 1978, str. 265.

osnovu poznijih dijaloga i svedočanstava o nepisanom učenju, oslanjao na ono učenje gde je naglašeno odvajanje zasebnih mera svakog posebnog roda, isto kao što se u generisanju idealnih brojeva držao zasebnih načela za proizvođenje celokupne stvarnosti.

Postavljanje pitanja o nemerljivosti u *Zakonima* nije moguće protumačiti ako se ne uzme u obzir analiza istog problema u drugim dijalozima, Filolajevim fragmentima i svedočanstvima o nepisanom učenju. U *Filebu* se nakon podele aritmetike na nižu i višu, naglašava, kao i u *Zakonima* pogrešnost uverenja o mogućnosti uzajamnog merenja:

“Ima onih, naime koji zbilja zbrajaju nejednake jedinice onoga što ima broj, na primer, dva vojna tabora i dva vola, zatim dve najmanje (stvari) i dve najveće od svega, a drugi, opet, nikada se ne bi poveli za njima ako se ne dopusti da je jedna jedinica među bezbrojnim jedinicama potpuno različita od druge. (*Phil.* 56e)

Dakle, iako se cela stvarnost sastoji od jedinica, one se razlikuju kao zasebni nizovi jedinica utemeljeni u odvojenim posebnim načelima. Neprestano upućivanje na važnost mere u *Filebu*, gde se naglašava da je za određivanje čulnih stvari kao mešavine (συνμείξει) prvo potrebno odrediti meru (μέτρον) i srazmeru (συμμετρία) jer je bez njih nemoguće pristupiti bilo kakvom određivanju, završava se postavljanjem mere u sam vrh hijerarhije stvarnosti, gde na prvo mesto dolazi:

“...mera i umereno i pogodno i sve ostalo o čemu treba misliti da spada u izbor večne prirode.” (*Phil.* 66a)

Mera je blisko vezana sa pojmom hijerarhije i u dijalozima obično dolazi pre ili posle izlaganja slojeva stvarnosti, odnosno problema rešivih jedino ako se uvede dodatno razučivanje do tada iznesenog učenja. Mera se nalazi u samom vrhu Platonove strukture stvarnosti, odmah posle dobra, a zajedno sa lepotom i istinom čini uzrok onoga što je smešano (συνμείξει). Čulne stvari se mogu odrediti zahvaljujući meri (μέτρον) i srazmeri (συμμετρία), jer su stvari mešavine čulnog i ontološkog, gde je mera sredstvo povezivanja i uzrok spoja (κρᾶσις). Iza mere po stepenima sledi:

“...srazmerno i lepo i svrhovito i dovoljno i sve što spada u taj rod”. (*Phil.* 66b)

Dalje, na treće mesto dolazi um i razumnost, potom znanja, veštine, ispravna mnjenja i na petom mestu bezbolna uživanja. Dakle, mera dolazi na prvo mesto određujući jedinstvo, odnosno spoj kao meru, tj. najtačniju meru (ἀκριβέστατον μέτρον), postavljajući je istovremeno kao vrhovnu jednostavnost u najviši red stvarnosti, odmah posle dobra, i sa druge strane kao načelo, odnosno sastojak, element prisutan u najosnovnijim mešavinama čulnog sveta gde uređuje odnos između ontološkog i čulnog, čime omogućuje postojanje čulne stvarnosti. Kao što su svi pojedinačni odnosi izvedeni iz prvobitnog odnosa jednog i mnoštva,

tako se i sve pojedinačne mere utemeljuju vraćanjem na odnos načelne mere²¹. Moguće je da Platon određuje načelo preko kruga u dokazu, o čemu su predavali neki članovi Akademije (Menem), tj. da se mera dokazuje samom sobom jer se nalazi na elementarnom nivou istovremeno kao i na najvišem nivou²². Jedinstvo kao mera omogućuje odnos kako između prvog načela i celine bivstvovanja ($\tau\acute{o}$ εἶναι), tako i između prvog načela i pojedinačnog bivstvjućeg ($\tau\acute{o}$ ὄν), čime se, posredujući između najvišeg i najnižeg u hijerarhiji, pokazuje kao Platonov osnovni ontološki koncept.

Pošto se u pisanom učenju ne objašnjava uloga mere u izgradnji matematičke stvarnosti neki odgovori se mogu naći kod Aristotela, posebno u *Metafizici*, mada uvek treba voditi računa o razlici između Aristotelovog svedočanstva i Aristotelovog vlastitog učenja.²³ U I knjizi *Metafizike* ima najviše svedočanstva o mestu mere u Platonovom učenju, dok su u A, N, M, izveštaji uglavnom prožeti kritikom kako teorije ideja tako i teorije načela. U Jota knjizi se, pre ukazivanja na neposredan odnos vrhovnog jednog i mere, nabrajaju različiti načini upotrebe termina jedno:

“Jer zato se na toliko načina kaže jedno: ono što je po prirodi neprestano i celo, i svako posebno i opšte...” (*Met.*1052b)

Aristotel rezimira različite nivoe određivanja jednog izvedene od Platonovih najranijih dijaloga gde se kao jedno određuje ideja, odnosno oblik (*Eutifron*), preko jednog kao čulne pojedinačne stvari čije je jedinstvo mera (*Fileb*) do jednog kao najvišeg načela i refleksije o potpunoj raznolikosti upotrebe termina jedno (*Parmenid*)²⁴. Međutim, prvenstveno značenje jednog jeste:

- 21 H. Krämer smatra da je mera ključni pojam za razumevanje “funkcionalne polivalencije načela”, što podrazumeva dvostruki smer definisanja proistekao iz dijalektičkog mišljenja gde Platon ne određuje krajnja načela polazeći na regularan način od krajnjih rodova. Prihvatanje mere kao vrhovnog roda, kome bi čak i načelo trebalo da bude podređeno, dovelo bi do beskonačne regresije u smislu argumenta treći čovek. On smatra da definiciju treba shvatiti kao bipolarnu relaciju, odnosno kao načelnost – meru jedne višestrukosti, tj. apsolutnu meru svake višestrukosti uopšte (*Platone e i fondamenti della metafisica*, str. 172-173)
- 22 Krug u dokazu je očigledno bio do tačnina razrađen u Akademiji, o čemu kao svedočanstvo može da posluži i Aristotelovi logički spisi (*Anal. post.* 13 i 8, *Top.* 6 4). U obimnoj i veoma preglednoj studiji o Platonovoj etici, koju je, međutim ostavio bez zaključka, T. Irwin, dovodi u vezu hipotetički metod sa krugom u dokazu, ali smatra da na osnovu kratkih i nepreciznih naznaka u dijalozima *Fedon* (100a-102a) i *Država* (510b-511e) nije moguće rekonstruisati nikakav poseban Platonov metod (*Plato's Ethics*, Oxford 1995, str. 166-168).
- 23 Iako su Aristotelova svedočanstva prožeta njegovim vlastitim tumačenjem, moguće je razdvojiti neposrednu kritiku prethodnika i savremenika od svedočanstava. Naravno, ponekad je neuhvatljivo da li je neki stav Platonov, ili pripada drugim članovima Akademije manje ili više lojalnim izvornom učenju učitelja. Tako se o meri govori u ranijim knjigama *Metafizike* (L 1072a 33, I 1052b 15-1053b, M 1077a 25, N 1087b 35, A 992a 10 (prigovor)) ali ne uvek na isti način. U određenom broju slučajeva moguće je, i pored različitih nedoumica, zaključiti na osnovu konteksta i rečničkog sklopa, da li je reč o Platonovom shvatanju mere, opšteprihvaćenom učenju u Akademiji ili o Aristotelovoj kritici.
- 24 Verovatno da bi izbegao terminološke nedoumice i naglasio jedinstvenost Platonovog učenja, gde su prva načela takođe i sastojci stvari (elementi) Krämer za dva grčka termina (έν,

“...prva mera svakog posebnog roda, a najpre količine, jer odatle je ipak to došlo”. (*Met.* 1052b)

I ovde se ponavlja visok status mere u Platonovoj ontologiji, naglašavanjem prvog načela kao prve mere svakog posebnog roda (πρῶτω ἐκάστου γένους), što je u neposrednoj vezi sa teorijom proizvođenja stvarnosti, doradenom na osnovu Filolajevog učenja:

“Isto je tako i u raspravama *O filozofiji* izloženo, tj. da samo živo biće proizlazi iz same ideje jednog i prve linije, i prve širine i prve zapremine i ostalo na isti način. Još i na drugi način um je jedno, znanje dva (jer se odnosi samo na jedno), mišljenje je broj površine, a opažanje broj čvrstog tela. Brojevima naime nazvane su same ideje i načela, a sastoje se od sastojaka. Jedne se stvari shvataju umom, druge znanjem, treće mišljenjem, četvrte opažanjem, a ovi brojevi su ideje stvari.” (*De An.* 404 b 18 – 30)

U ovom Aristotelovom svedočanstvu vidi se redosled proizvođenja stvarnosti od idealnih brojeva kao garanta proizvođenja i najosnovnijih načela zasebnih rodova iz kojih se dalje izvode posebni rodovi po analogiji sa istim postupkom kod viših rodova. Pri tom svaki poseban rod ima svoju meru, ali mera prvenstveno ima matematičko poreklo, jer potiče od mere neke količine, odnosno broja. Bez količine kao osnovnog mnoštva mera ne bi bila potrebna, a Platonova ontologija bi se vratila nazad na jednostavno prvobitno jedinstvo elejskog učenja o jednom:

“Jer mera je ono čime se saznaje količina, a saznaje se ili po jednom ili po broju – količina kao količina, dok svaki broj po jednom, tako sva količina se saznaje kao količina po jednom, i prvo koje saznaje količine je samo jedno po sebi; zato je jedno načelo broja kao broja.” (*Met.* 1052b 19)

Ovo mesto je potpuno nerazumljivo ako se ne uzme u obzir naredna rečenica i ne protumači u skladu sa sličnim razmatranjima u *Filebu* i *Zakonima*:

“Odatle se, naime, i drugde naslovljava merom prvo koje svako posebno saznaje, i mera svakog posebno je jedno: u dužini, u površini, u zapremini, u težini.” (*Met.* 1052b 21)

Dakle, u *Metafizici* kao i u *Filebu* mera se povezuje sa saznanjem i određuje kao ono čime se saznaje količina. Saznavanje količine po jednom ili po broju trebalo bi tumačiti kao razliku između načela količine (jednog), sa jedne strane, jer sva količina se saznaje kao količina po jednom, i sa druge strane, brojanja neke posebne količine – “količine kao količine”. Prebrojavanje količine kao količine podrazumeva neki poseban broj (svaki broj) što bi trebalo da navede na mišljenje

μὀνάς) koristi jednu reč unita, tj Einheit. Vid. *Platone e i fondamenti della metafisica*, Milano 1982. Pošto nemački original ove studije još uvek nije objavljen kao knjiga, svi prevodi na druge jezike urađeni su na osnovu italijanskog izdanja, osim prevoda B. Mikulića urađenog prema Krämerovim skriptama (*Platonovo utemeljenje metafizike*, Zagreb 1997, str. 14)

da svaki broj potpada pod jedno načelo (ideja-broj). Pošto se količina određuje brojanjem, a svaki broj saznaje po jednom, onda se i količina saznaje po jednom, a prvo koje saznaje količine je samo jedno ($\tau\delta$ $\xi\nu$) preko jedinice ($\mu\omicron\nu\acute{\alpha}\zeta$). Drugim rečima, količina je neki broj, brojevi su pod načelom broja (ideje broja), načelo broja je jedno, pa se i količina nalazi pod jednim iako je mnoštvo, a to jedno jeste mera jer se merom jedno najneposrednije odnosi prema mnoštvu, odnosno neodređenoj dvojini.

Pošto je količina određena merom, dalje se postavlja analogija sa drugim rodovima gde je u osnovi mera kao prvo posebno načelo, tako da se svako posebno merenje može da odvija samo pod jednom posebnom merom. Tako bi dužini mera bila dužina kao načelo, širini širina, zapremini zapremina, dok se dužina ne bi mogla meriti širinom jer pripada drugom načelu. Povezivanje različitih geometrijskih oblika i tela, odnosno odvojenih načela odvija se preko višeg pojma mere kao uzroka posebnih mera-načela i kao njihovog jedinstva u spoju omogućenom merom-uzrokom. Aristotel prihvata Platonovo i Filolajevo gledište prema kome je posebna mera:

“Uvek srodna sa (merenim), jer veličinama je ona veličina, te posebno dužinama dužina, širinama širina, zvucima zvuk, težinama težina, jedinicama jedinica. Jer tako to treba shvatiti, a ne kao da je brojevima mera broj”. (*Met.* 1053 a 25)

Svaka posebna mera je osnovna merna jedinica merenog tako što je jedna veličina mera svim veličinama, što se dalje brojčano izražava. Upravo zato što se sve mere u osnovi brojčano izražavaju mera količine ima prvenstvo u odnosu na ostale mere, ali sam broj ne može da se poistoveti sa mernom jedinicom jer je broj sinonim za jedinice ($\mu\omicron\nu\acute{\alpha}\delta\epsilon\zeta$). Ako bi se broj analogno sa prethodnim merama odredio izgledalo bi kao da su:

“...jedinice mere jedinicama, a ne jedinica; jer broj je mnoštvo jedinica”. (*Met.* 1053a 28)

Aristotel insistira na razlici između jedinice ($\mu\omicron\nu\acute{\alpha}\zeta$) kao jedne i jedinica ($\mu\omicron\nu\acute{\alpha}\delta\epsilon\zeta$) kao množine zbog toga što broj onemogućava jedinstveno načelo jer je uvek već nekakava množina. Da brojanje uvek počinje od broja dva bilo je opšteprihvaćeno mišljenje u Akademiji:

“Prvi je broj dva, a njegovim načelima je postavio jedno i veliko i malo.” (*Simplic. In. Arist. Phys.* 454, 28-29)

Dakle, broj se ne meri brojem već jedinicom, tj. prvim brojem koji i nije smatran brojem jer se na broj već gledalo kao na mnoštvo (δ δ' $\acute{\alpha}\rho\iota\theta\mu\delta\zeta$ $\pi\lambda\eta\theta\omicron\varsigma$ $\mu\omicron\nu\acute{\alpha}\delta\omega\nu$). Svodeći najvažnija tumačenja uloge mere Aristotel svedoči o akademijском učenju, ali unosi i vlastiti sud:

“Očigledno je da jedno označuje meru. I u svemu je nešto drugo podležeće, kao u harmoniji poluton, u veličini palac ili stopa...” (*Met.* 1087b 33-36)

Ovde kao da se oseća ton likejskih predavanja jer navedeni citat ne samo što prethodi izlaganju i potom kritici teorije načela, već predstavlja i mesto podudaranja, barem u jednom aspektu, Aristotelovog i Platonovog shvatanja mere. Aristotel, naime, koristeći dvosmisleno reč jedno, prihvata Platonovo shvatanje mere isključivo na onom nivou gde je njena uloga svedena na mernu jedinicu²⁵. Dok je u prethodnim citatima kao mernu jedinicu broja koristio termin jedinica ovde sudeći prema prethodnom delu teksta jedno svodi na jedinicu²⁶. To svođenje je bilo omogućeno dvostrukom ulogom prvih načela kao načela i kao elemenata, gde je jedno u odnosu prema količini, kao prvom proizvođenju i uzrok i jedinica. Dalje izgleda, pre prenosi stav delom podudaran sa akademijskim učenjem:

“...i mera je nedeljiva, i po obliku, i prema čulnosti; ali tako da jedno nije neka suština po sebi”. (*Met.* 1088a 1-3)

Nejasno je da li je termin oblik (εἶδος) upotrebljen u platonovskom smislu ili kao vrsta, ili je reč o nekoj prelaznoj varijanti u razvoju Aristotelovog učenja. Nedeljivost mere kako na nivou oblika tj. ideja tako i za čulnost podrazumeva se u Platonovom nepisanom učenju, podjednako kao što se podrazumeva da se i za jedno može reći da nije “neka suština po sebi” na način na koji je to neka ideja, pošto je jedno iznad suštine. I u sledećem citatu mogu da se poklope aristotelovski i platonovski stavovi:

“...jer jedno kao da označava meru nekog mnoštva, a broj merenu množinu i množinu mera. Zato je razložno da jedno ne bude broj, a ni mera nije mere (οὐδὲ γὰρ τὸ μέτρον μέτρα), nego su mera i jedno načelo. I mera treba da bude uvek nešto što je prisutno u svemu (merenom), tako što, ako je konj mera, (onda se mere) konji, a ako je čovek, ljudi. A ako je reč o čoveku, konju i bogu, mera je možda živo biće, a broj toga biće (broj) živih bića”. (*Met.* 1088a 8-12)

U ovom delu teksta *Metafizike* veoma upečatljivo se vidi Aristotelov prelaz sa akademijskog, tj. platonovskog na vlastito mišljenje, kao proces praćen brojnim nedoumicama i privremenim varijantama na putu prema zaokruženom vlastitom učenju²⁷. Iako je na ovakvim mestima tekst neretko neproziran moguće je i njih iskoristiti za svedočanstva o nepisanom učenju. Izgleda da je u jednom periodu

25 Vid. L. Robin, *La théorie platonicienne des idées et des nombres*, d'après Aristote, Hildesheim 1963, str. 403).

26 U rečenici koja prethodi Aristotel kaže da je najverovatnije učenje onih koji suprotstavljaju jedno mnoštvu, ali jedno interpretira kao “malo” a malome je oprečno mnogo, koristeći termin jedno u smislu jedinice a ne načela.

27 Tumačeći ovo mesto S. Žunjić ukazuje da je: “Ova dopuna vrlo važna ne samo zato što verovatno obeležava jednu prelaznu stanicu u Aristotelovom razvoju, onu u kojoj on treba da napusti Platonovu rodovnu jednost, nego i zato što svedoči o načelnom uvidanju mogućnosti uspostavljanja “viših”, ne-čuvstvenih oblika jednosti. Iako više ne govori o jedinstvenoj meri svega, Aristotel još izričito ne spori mogućnost zajedničke mere između različitih bivstava, čoveka, konja i boga. On dopušta da je njihova zajednička mera “možda” rod “živog bića”. (S. Žunjić, *Aristotel i henologija*, Beograd 1987, str. 241).

Platonovo i Aristotelovo učenje na jednom nivou bilo podudarno, samo što je već imalo suprotan osnovni smer, kod prvog odozgo na dole, a kod drugog odozdo prema gore. Tako, na primer, u slučaju mere za Platona osnovna mera konja jeste ideja, odnosno oblik (εἶδος) konja, dok Aristotel polazi od čulno pojedinačnog konja da bi prešao na vrstu (εἶδος) kao izvedenu opštost²⁸. Mera, kao i eidos, na jednom nivou obavlja sličnu funkciju u njihovim učenjima, bez obzira na razliku njenog ontološkog statusa u celini jednog ili drugog učenja. Za razliku od akademjskih shvatanja gde se mera, zajedno sa jednim i neodređenom dvojinom, nalazi kako u položaju načela, tako i sastojka, Aristotel zadržava samo njeno drugo značenje prema kome je mera ono podležeće merenim stvarima. Za Platona mera kao prva mera je prema svojim podvrstama prisutna u zasebnim merama svakog posebnog roda i nalazi se svugde gde se nalaze jedno i neodređena dvojina kao vrhovna načela i kao elementi (sastojci).

Dakle, insistiranje na odvojenosti zasebnih mera odnosi se na uređenje mnoštva od strane jednog, pošto postojanje neograničenog ne znači da ideje treba olako prepustiti njihovom umnožavanju. Mera omogućuje uvođenje hijerarhije u rodove stvarnosti počevši od količine kao jedinice, izvedene iz jednog i broja, odnosno ideje-broja, da bi potom bila dosledno sprovedena kroz sve slojeve stvarnosti. Jedno je prva mera i sve mere se vraćaju na tu prvu meru, ali kao niže mere postavljene su za zasebna niža načela u domenu svoje merljivosti. Tako se dužina meri dužinom na samom početku proizvođenja stvarnosti, ali i ono što sleduje kasnije takođe prema svom rodu (konji-konjem, živa bića-živim bićem i sl.)

Mera je znači prisutna na svim nivoima od prvih načela do čulnih stvari omogućujući funkcionisanje Platonove ontologije na jedinstven način. Ako jedno-dobro i neodređena dvojina predstavljaju sam vrh Platonove hijerarhije stvarnosti, njihova "saradnja" na konstrukciji ideja i celokupne stvarnosti omogućena je tek zahvaljujući meri. Pošto se mera određuje kao jedinstvo i spoj, ona omogućuje jedinstvo jednog i mnoštva, odnosno neodređene dvojine, što na primeru geometrijskih figura daje vezu između jednosti načela i velikog-malog. Ako se pređe sa količine, odnosno tematizovanja broja, u geometrijskim primerima može se predstaviti mesto mere kao posrednika između jednog i neodređene dvojine. Međutim, to treba uzeti sa rezervom jer mera kao neko jedinstvo ipak prvenstveno potiče od jednog da bi potom "vezala" mnoštvo. Dakle, sa jedne strane imamo funkciju mere kao jedinstva poteklog od jednog, i sa druge strane mere kao uređenja mnoštva, gde se neodređena dvojina već javlja kao odnos veliko-malo. Veliko-malo se preko mere određuje pod jednim načelom, što u posebnim slučajevima daje i posebnu meru za površinu da bi ona mogla da se meri svojom merom (površina površinom), ili u slučaju dužine, analogno, dužina dužinom. Kao što su matematički brojevi nastali od idealnih brojeva tako i

28 U promeni značenja termina εἶδος Aristotel se nadovezao na Ksenokratove korekcije Platonovog učenja. Vid. H. Krämer, *Aristoteles und die akademische Eidoslehre*, Archiv für Geschichte der Philosophie, 55, 1973, str. 119-190.

geometrijske i stereometrijske figure nastaju od idealnih figura. Ovakav analoški red omogućuje konstruisanje stvarnosti na jedinstven način, što odgovara i osnovnom jedinstvu prvih načela izraženom u uvođenju tvarnosti (iz neodređene dvojine) u najviši sloj preformulisane teorije ideja a što je u osnovi omogućeno zahvaljujući meri. Mera u stvari dolazi na mesto pojma učestvovanja, upravo tamo gde je i izbio osnovni problem u Platonovom učenju i što je dovelo do pomeranja teorije ideja uvođenjem neodređene dvojine, da bi kroz meru stvarnost mogla da bude iznova izvedena. Kada se svedu svi prigovori i odbrane u prvom delu *Parmenida* očigledno je da se ceo problem odnosi na pojam učestvovanja. Pošto se eliminišu nedovoljni prigovori teoriji ideja i učestvovanju čulnih stvari u idejama, ostaje elejski prigovor da ne postoji množina stvari jer bi neke od njih istovremeno morale da budu i slične i neslične. Za Platona one mogu da istovremeno učestvuju i u sličnosti i u nesličnosti jer se za razjašnjenje problema uvodi pojam mere (učestvovanja) nečega u jednoj ili drugoj ideji, jer jedna stvar učestvuje u sličnosti u određenoj meri i u određenoj meri u nesličnosti (*Parm.* 129b). Problem je dodatno naglašen na narednom nivou gde se pitanje sličnosti i nesličnosti kao protivrečnih odnosa postavio za same ideje. Ideje na najdelikatnijem mestu ne izdržavaju proveru jer istovremeno moraju da učestvuju u jednom i u mnoštvu, i prilikom njihovog hijerarhizovanja dolazi do neprijatnog kako horizontalnog tako i vertikalnog umnožavanja, jer one same učestvuju u velikom i malom istovremeno. Samo učestvovanje u (neograničeno) velikom i (neograničeno) malom, kao što je problem postojanja ideje blata, dlake ili prljavštine, nužno je vremenom doveo do uvođenja neodređene dvojine. Pošto se neodređena dvojina odnosi na količinu (mnogo – malo) i na kakvoću (toplo-hladno) u narednom koraku je došlo do neminovnog uvođenja stvari u same ideje zbog njihovog nesumnjivog učestvovanja u velikom i malom, odnosno neodređenoj dvojini. Dalje, očigledno zbog konzistentnosti celokupne teorije, prevladalo je gledište da ideje proističu i iz neodređene dvojine jer su na elementarnom nivou i one kao uzroci pristune u čulnim stvarima, iako je termin prisustvovanje rano izbačen iz dijaloga za račun termina učestvovanje, da bi potom na isto mesto došao termin mera. Aristotel kritikuje termin učestvovanje kao prazan, jer se nigde ne objašnjava način učestvovanja²⁹. U vreme pisanja *Parmenida* počinje neminovno povlačenje formalnijeg termina učestvovanje u korist sadržajnijeg pojma “mera učestvovanja”, da bi na kraju mera kao sadržaj učestvovanja potpuno zauzela mesto učestvovanja. Na kraju, u teoriji načela mera je ono što omogućuje kako jedinstvo tj. “saradnju” vrhovnih načela, tako i njihovu funkcionalnost na svim nivoima stvarnosti kao elemenata.

Platon je očigledno mislio da nijedan od potresa nije dovoljno ugrozio početnu teoriju ideja, već da je došlo samo do teorijskog usavršavanja i razvijanja već izvedenog. Očigledno je, međutim da njegovi najbliži saradnici nisu, naravno u različitoj meri, delili njegovo uverenje, i da su te izmene smatrali dovoljnim

29 L. Robin (*La théorie platonicienne...*, str. 103) pokazuje da u Aristotelovoj kritici pojma učestvovanja dolazi, prilikom upotrebe termina suština, do amfibolije.

razlogom za uvođenje korenitih promena u učenje (Speusip, Ksenokrat), ili da zbog sve većeg usložnjavanja teorije nasuprot zahtevu za pojednostavljanjem, odustanu i svedu učenje na oblik koji je već predstavljao novu filozofiju (Aristotel). Platonovo čvrsto ubeđenje u opstanak i vitalnost njegovog učenja može se tražiti u funkcionalnom značaju mesta mere (učestvovanja, prisutnosti) i hijerarhije kao nečemu što ima snagu kružnog obnavljanja i dokazivanja, te uviđanju da potresi u Akademiji nisu temeljno ugrozili osnovni korpus učenja, iako su se odnosili i na sam vrh teorije. Uvođenje hijerarhizovanja, kao stalne mogućnosti povlačenja na nove položaje, dovelo je do najtežih problema u vezi sa odnosima između ideja, ali za Platona nije predstavljalo dovoljan razlog za odbacivanje kako teorije ideja tako i same zamisli hijerarhije, odnosno slojevanja. Isto tako treba imati u vidu da ni u jednom periodu razvoja i kritike teorije ideja nije dovedeno u pitanje shvatanje jednog kao dobra po sebi, niti je ijedna varijanta vršila izmene u takvom određenju jednog. Različita određenja jednog u *Parmenidu* su izgleda shvaćena kao nesavršenost jezika za adekvatno određenje vrhovnog jednog i kao različite konotacije termina u govoru, što je samo vodilo većoj preciznosti u određivanju različitih jezičkih izraza. Izgleda da problem šta u nijansama ide pre čega, ili da li neki slojevi stvarnosti postoje ili ne postoje, za Platona predstavlja temu akademskih rasprava i polemika za šta je očigledno uvek bio otvoren, ali ni izbliza razlog za obaranje celog učenja, dok je napuštanje projekta shvatao kao nerazumevanje pojma mere i hijerarhije tj. prioriteta gde bi trebalo tražiti i poreklo i njegovih primedaba na (imenovane i neimenovane) saradnike. Po svemu sudeći, njegovo učenje omogućuje vezu najvišeg hijerarhijskog nivoa sa najnižim, i to preko spoja zahvaljujući kome je moguće postojanje kako ideja tako i čulne stvarnosti. Taj spoj je upravo mera kako u odnosu na vrhovna načela tako i u odnosu na čulnu stvarnost, gde zahvaljujući njoj vrhovna načela prisustvuju u čulnom predmetu kao sastojci kao što prisustvuju i u najvišem nivou stvarnosti kao načela, naravno opet u različitoj meri. Dakle, krajnje Platonovo pitanje jeste pitanje metodologije gde se pomoću dijalektike ukrštaju dva različita načina dolaženja do istine, jedan od vrhovnih načela prema pojedinačnim čulnim stvarima, i drugi od čulnih stvari i hipoteza do vrhovnog dobra.

15. 09. 1997.

Institut za filozofiju, Filozofski fakultet, Beograd

BORIS MILOSAVLJEVIĆ
PLATONS PRINZIPIENLEHRE
(Zusammenfassung)

In dieser Abhandlung werden die Hauptpunkte von Platons ungeschriebener Lehre betrachtet, so wie die Zweiheit der Prinzipien und der Begriff des Maßes bei der Verfassung der mathematischen Realität. Indem es kein Zweifel besteht, daß zwei Schichten der Platonischen Lehre vorhanden sind – und zwar die mündliche und die schriftliche – so muß der einzige berechtigte hermeneutische Zugang sowohl die Schriften Platons, insgesamt den Kontext ihrer Entstehung, als auch gegenseitiges Verhältnis der direkten und indirekten Tradition umfassen. Der indirekten Tradition nach (ungeschriebene Lehre), am Gipfel der Hierarchie befindet sich das Eine als erstes Prinzip und die Mehrheit als zweites, beziehungsweise das Prinzip der Vermehrung und der Graduation. Die einzelhaften Seienden, sowohl die Ideen als auch die sinnlichen Dingen, entstehen durch die Mischung der Oberprinzipien, die eine doppelte Rolle spielen; so wie die Prinzipien, als auch die Elemente.

Das Maß im Sinne des Vermittlers zwischen den ersten Prinzipien macht das Funktionieren der Platonischen Ontologie auf die einzigartige Weise möglich. Die "Mitwirkung" der ersten Prinzipien bei der Herstellung der gesamten Realität entwickelt sich dank dem Maße, das als die Einheit und die Verbindung festgesetzt wird. Analog den ersten Prinzipien wird das Maß auch auf allen Stufen der Realität anwesend, weil es eine ähnliche Funktion ausführt, sowohl auf der höchsten hierarchischen Stufe, als auch auf der niedrigsten, wenn die ersten Prinzipien wie die Elemente der sinnlichen einzelhaften Dingen gegenwärtig sind. Das Maß trifft an Stelle des Partizipierungsbegriffes ein, und gerade dort wo das Grundproblem der Platonischenlehre hervorgebrochen ist, was genau zur Umformulierung der Theorie der Ideen geführt hat. Dank dem Begriff des Maßes und auch der zweifältigen Rolle der ersten Prinzipien, die Prinzipientheorie Platons macht die Verbindung aller hierarchischen Schichten der Realität möglich, wodurch die Platonische Lehre seine Grundlegung auf eine höhere Stufe erhoben hat, als die sie in der Theorie der Ideen besaß.